

AR-ROZIY ETIKASIDA CHIQIMLAR VA EHTIYOJLARNI O‘LCHOVI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.12189152>

Safarov Maqsudali Kamol o‘g‘li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Ijtimoiy fanlar kafedrasida o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada isonlarning ong tufayli hayvonlardan farqli jihatlari, insonning kundalik ehtiyojlari va chiqimlari ulardagi me‘yor masalasi muhokama qilinib taklif va xulosalar berildi. Insondagi tanlov masalasi ar-Roziyning “Ruhiy tabobat” asari orqali tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: me‘yor, chiqim, ehtiyoj, ruh, ong

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассмотрены аспекты животных, отличающиеся от животных по сознанию, повседневным потребностям и производительности человека, а также вопрос норм в них, даны предложения и выводы. Вопрос человеческого выбора анализируется через труд ар-Рази «Духовная медицина».

Ключевые слова: стандарт, выход, потребность, дух, сознание.

ABSTRACT

In this article, the aspects of animals that are different from animals due to consciousness, the daily needs and outputs of a person, and the issue of standards in them were discussed and suggestions and conclusions were given. The issue of human choice is analyzed through the work of al-Razi "Spiritual Medicine".

Key words: standard, output, need, spirit, consciousness

KIRISH

Ong tufayli, chindan ham, u tufayli biz boshqa barcha aqlsiz mavjudotlardan farq qiladigan va ustun bo‘lgan aql, bizni baxtli hayotga, bir-birimizga suyanishga olib keldi. Bir-birimizga suyanayoganimizni haddan tashqari kam ko‘ramiz. Bizning go‘zal hayotimizning aksariyati oramizdagi do‘stlik va hamkorlikda kechadi. Agar mana shu bo‘lmaganida edi, bizning muborak hayotimizda hayvonlardan hech qanaqa ustunligimiz bo‘lmasdi. Hayvonlar o‘zlarining mavjudligini yaxshilashga qodir bo‘lgan hamkorlik va aqliy o‘zaro yordamning mukammal tuyg‘usiga ega emasligi sababli, odamlarda ko‘rib turganimizdek, ular bilan birgalikda yordam berishga harakat qilmaydi. Har bir alohida inson to‘q, boshdan oyoq kiyingan, xotirjam va o‘zini xavfsiz his qiladi. Mavjud kasb va hunarmandchiliklardan o‘zi uchun u o‘zi yaxshi eplaydigan faqat bittasini tanlaydi. Demak, agar dehqon bo‘lsa, u

endi quruvchi bo‘la olmaydi, agar quruvchi bo‘lsa, to‘quvchi bo‘la olmaydi, agar to‘quvchi bo‘lsa, yaxshi jangchi bo‘la olmaydi. Qisqasi, agar sahrodagi yolg‘iz odam tasavvur qilinsa, demak, uni tirik holda tasavvur qilib bo‘lmaydi, lekin agar u tirik deb tasavvur qilinsa, unda u yerda uning hayoti barcha zarur vositalar bilan ta‘minlangan odamning hayotidek yaxshi va yoqimli tasavvur qilib bo‘lmaydi, ularni ko‘paytirishga, yirtqich hayvon va qo‘pol qilib tasavvur qilishga harakat qilinadi, zero u bizning mavjudligimizni ijobiy, jozibali va tinch qiladigan odamiy hamkorlik va qo‘llab-quvvatlash imkoniyatidan mahrum. Chunki, birgalikda ishlayotgan va birgalikda harakat qilayotgan ko‘p odamlar yig‘ilsa, ular kasblari borasida o‘zaro bo‘lishadilar va har bir kishi alohida olganda hunarni o‘zlashtirib, uni mukammal o‘zlashtirmaguncha boshqalarga yordam berishga harakat qiladi. Shunday qilib, ularning har biri bir paytning o‘zida boshqalari uchun ishlaydigan va shu bilan birga, uning mehnati samarasini oladigan ham ishlab chiqaruvchi, ham iste‘molchiga aylanadi. Bu bilan har bir kishining hayotini yaxshilanadi va har bir kishiga foyda keladi, hatto ular orasida katta farqlar bo‘lsa va ulardan biri boshqalardan ko‘ra ustuvorlikka ega bo‘lsa-da. Shunga qaramay, ular orasida faqat xizmatlardan foydalanadigan, boshqalarning mehnati samarasini oladigan, faqat ularning barcha ehtiyojlarini qondiradigan bironta ham odam bo‘lmaydi [1;72].

Adabiyotlar tahlili va metodlar

Bu yerda biz aytib berishimiz lozim deb hisoblagan mavzuni oldindan bayon qildik. Endi esa biz asl maqsadimizga qaytamiz va deymiz: odamlar hayoti o‘zaro hamkorlik va o‘zaro yordam tufayli amalga oshirilayotgani va o‘zgartirilayotgani bois ularning har biri ushbu o‘zaro ta‘sirning har qanday tomoni bilan bog‘lanishi va shu yo‘nalishda hamma narsani qilishga, uning kuchida, bir vaqtning o‘zida ikkita haddan tashqari narsadan ehtiyot bo‘lishi – ortiqcha harakatlar va ularning etishmovchiligi harakat qilishi kerak. Ulardan biri, ya‘ni sa‘y-harakatlarning yetarli emasligi, yega urish, razillik, tubanlik va va nafrat kabi noxush hodisalar bilan birga keladi, zero bu yuz kishining boshqa odamlarga suyanadigan qashshoq boqimanada bo‘lib qolishini shartlab qo‘yadi. Boshqa haddan ziyodlik esa – bu kishini charchatadigan, undan dam olib bo‘lmaydigan va qullikka aylanadigan, oxiri ko‘rinmaydigan og‘ir ishdir. Agar biror kishi o‘z yaqiniga ishlab chiqariladigan narsani qaytarib olmaydigan qilib va tekin berishni xohlasa, bu bilan u o‘z ruhini yerga uradi va uni davololmaydigan kasallik va zaiflik umid va biror narsaga ega bo‘lish imkoniyatidan mahrum bo‘lgan kishining holati darajasiga tushiradi. Sotib olishiga ma‘lum bir chegara qo‘ygan, unga suyanadigan va o‘zini o‘zi cheklaydigan odamga kelsak, uning odamlarga xizmat qilish darajasi odamlarga xizmat qilish hajmidan bir necha baravar ko‘p va shuning uchun bu holatda ham u doimiy erksizlik va qullikdan xalos bo‘lmaydi. Qolaversa, butun hayoti uchun sarf-xarajatlari va

ehtiyojlari uchun zarur bo‘lgan narsadan oshib ketadigan boylik orttirishga harakat qilib, tinimsiz mehnat qiladigan, uni yig‘ib, tejab qo‘ygan kishi haqiqatan ham o‘ziga zarar etkazadi, o‘zini aldaydi va o‘zi bilmagan holda o‘zini qulga aylantiradi [2;75].

Muhokama va natijalar

Aslida, odamlar mulk o‘lchovi belgisini belgi va ko‘rinish sifatida belgilab qo‘yganlar, ularga ko‘ra ularning har biri har bitta odam o‘z urinishi va mehnati bilan nimaga sazovor ekanligini biladi. Agar ulardan birortasi o‘z mehnati va sa’y-harakatlari bilan pul to‘plashga o‘zini butunlay bag‘ishlagan bo‘lsa-yu, lekin uni boshqa odamlarning sa’y-harakatlari, mehnati va iste’dodi natijasida hosil bo‘lgan narsalarga sarf qilmasa va unga dam va quvonch baxsh etsa, demak, u yutqazib, o‘z-o‘zini aldashga tushadi va o‘z-o‘zini qulga aylantiradi. Va buning sababi shundaki, u o‘z mehnati va kuchini berib, evaziga na qoniqish va na xursandchilik olgan, sa’y-harakatlari, mehnati va iste’dodining samarasini ularni o‘z foydasiga ishlatgan odamlarga bergan, o‘zi esa odamlar unga bergan mevalardan foydalanmagan, o‘z mahorati va mehnatidan foydalangan va ularni o‘z iste’dodi va ustalari bilan ishlashga loyiq bo‘lgan darajada ularni o‘z foydasiga tatbiq etmagan. Binobarin, bu odam ham, yuqorida aytib o‘tganimiz o‘shalar kabi, ziyon ko‘rgan, yo‘lidan adashgan va o‘zini o‘zi qul qilgan.

Shunday qilib, sotib olishning maqsadi xarajatlar miqdoriga mutanosib ravishda daromadga ega bo‘lishi va ba’zi ortiqcha xarajatlar faqat ularni sotib olishga xalaqit beradigan baxtsiz hodisalar, baxtsizliklar va hodisalar bo‘lgan taqdirda to‘planishi va saqlanishi kerak. Shunda iste’molchi u o‘z mehnatining mevasini boshqa odamlarning mehnati evaziga almashtirganiga va boshqa xizmat uchun xizmat ko‘rsatganiga ishonch hosil qilishi mumkin.

Olingan narsalarga kelsak, hozir endi bu haqda gaplashamiz: aslida mol-mulkni sotib olish va ehtiyotkorlik bilan saqlash, shuningdek, odatiy hayotni o‘rnatish uchun qabul qilingan va aqliy idrok in’omidan kelib chiqadigan majburiy va majburiy choralardan biridir va bu haqiqat juda aniq va ravshan emas. Axir, hatto aksariyat aqlsiz mavjudotlar ham o‘z zahiralarni to‘plab, ehtiyotkorlik bilan saqlaydilar. Va ruhiy vakillikda, bu jonzotlar zahiralarni yig‘ib olishga ahamiyat bermaydigan boshqa mavjudotlardan ustunlikka ega. Zahiralarning to‘planishining sababi va bunga turtki to‘satdan ehtiyoj paydo bo‘lishi mumkin bo‘lmagan narsalar mavjud bo‘lgan davlatning tasavvuridir. Biroq, bu holda biz yuqorida aytib o‘tganimizdek, sotib olingan mulk soniga nisbatan me’yorni saqlash kerak. Uning yetishmasligi, zarurat uchun juda zarur bo‘lganda, biron bir mulk yo‘qligiga olib keladi. Bu yerning bir burchagida oziq-ovqat etishmayotgan yolg‘iz yo‘lovchining holatiga o‘xshaydi. Va to‘planishda haddan tashqari g‘ayrat, biz aytganimizdek, uzoq vaqt mehnat qilish va holdan toyishga olib keladi. Sotib olishda mo‘tadil narsa shundan iboratki, agar odam

hozirgi bosqichdagi hayotini saqlab qolish uchun yetarli bo‘lsa, o‘zini mol-mulk bilan ta’minlaydi, agar biron bir hodisa ro‘y bersa, oqibati bundan keyin ham oldini oladi. Ammo, agar uni sotib olishning asosiy maqsadi bir lavozimdan ikkinchisiga o‘tish, yanada obro‘li va hurmatli bo‘lsa va o‘zini cheklab qo‘yadigan va to‘xtab qoladigan biron bir xususiyatni o‘zi belgilamasa, u doimiy ravishda yomonlashadigan narsadan xalos bo‘lmaydi va qulning mehnati va u qanday mavqega ega bo‘lishidan qat’i nazar, u undan mamnuniyat va quvonchni his qilmaydi, charchagan, tinchlangan his qilishni davom ettiradi, lekin shunga qaramay undan ham yuqoriroq mavqega o‘tishga intiladi. Biz bu haqda hasadgo‘ylik bobida allaqachon gaplashdik, ammo keyingi bo‘limda biz bu haqda kengroq va aniq izohlar bilan gaplashamiz.

Sotib olishning eng yaxshisi, eng barqaror va xizmatga loyiq, natijalar nuqtai nazaridan eng ishonchli – bu hunarmandchilik, ayniqsa amaliy ahamiyatga ega bo‘lgan tabiiy buyumlar, ehtiyoj barcha mamlakatlarda va barcha xalqlar orasida doimo seziladi va saqlanib qoladi, boylik, mol-mulk va xazinalar dunyoning voqeliklaridan himoyalangan. Shu bois ham faylasuflar boylikka emas, hunarmandchilikka ega bo‘lgan odamdan boshqasini boy deb bilishmaydi.

Bir odamning dengizda kemada halokatga uchragani va butun boyligi yo‘qolgani haqida hikoya qiladilar. Ammo qirg‘oqqa ko‘tarilganda, yerga qandaydir bir geometrik rasm chizilganini ko‘rgan. Bu odamning ruhi xursand bo‘lib ketdi, chunki u aqlli odamlar yashaydigan orolga tushib qolganini anglagandi. Bu yerda u yana boylikka ega bo‘ldi, ustuvor mavqeni egalladi va ular bilan qoldi. O‘sha joyning yonidan esa uning vataniga jo‘nayotgan kemalar suzib o‘tardi. Bir kuni o‘sha yerdan suzib o‘tayotgan odamlar u vatandoshlariga maktub jo‘natishni istamaydimi, agar jo‘natsa uni eltib berishlarini aytadilar. U ularga dedi: “Siz ularning yoniga yetib borganingizda, ularga quyidagilarni ayting: cho‘kib ketmaydigan narsalarni yig‘ing va asrang” [3;76].

XULOSA

Xarajatlar o‘lchoviga kelsak, yuqorida biz olingan miqdor tabiiy ofatlar yuzaga kelganda va qayg‘u keltirganda sotib olingan va saqlanadigan kichik miqdordagi ortiqcha narsalarga qo‘shilgan miqdorga mutanosib bo‘lishi kerakligini aytdik. Shunday qilib, xarajatlar miqdori sotib olish miqdoridan bir muncha oz bo‘lishi kerak. Biroq, shu bilan birga, hech qanday holatda olish va to‘plashga moyillik odamni mol yig‘ish va xasislikka, uning ehtiroslarini qondirish – sotib olish va qashshoqlikni butunlay rad etishga undashi kerak. Har bir inson yashash sharoitiga, uning ahvoli, mavqei, boyligi va zaxiralariga qarab, sotib olish va sarflash odatlarida me’yorga ega bo‘lishi kerak.

REFERENCES

1. Peter Adamson. *Al-Razi Great Medieval Thinkers*, Oxford University Press, 2021. -256 pages.
2. Translated from the Arabic by Arthur J. Arberry, Litt.D., F.B.A. Sir Thomas Adams's Professor of Arabic in the University of Cambridge. 1950. page-100.
3. Arberry, A. J. 1950. *The Spiritual Physick of Rhazes*. London: John Murray
4. Сафаров, М. (2023). Abu Bakr ar-Roziyning “Tibbi ruhoniyy” (Ruh tibbiyoti) asarida g‘azabni va insonning o‘z kamchiliklarini bartaraf qilish haqida mulohazalar. *Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences.*, 3(S/2), 214-219.
5. Каримов И. У. Неизвестное сочинение ар-Рази «Книга тайны - тайн», АН Узб. ССР, Т: 1957. -С.259.
6. Adamson, P. 2012. “Abū Bakr al-Rāzī on Animals.” *Archiv für Geschichte der Philosophie* 94: 249–73.
7. Safarov, M. K. (2022). Ar-Roziyning “Falsafiy hayot tarzi” asarida inson ma’naviy hayotidagi quyi va yuqori chegaralar tahlili. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 23), 872-877.
8. Adamson, P. Forthcoming. “Health in Arabic Ethical Works.” In *Health*, ed. P. Adamson. Oxford: Oxford University Press.
9. Safarov, M. K. (2023). Inson tabiatida ehtirosni tuta bilish borasidagi mushohadalarning Ar-Roziy asarlaridagi tahlili. *Qar DU xabarлари*, 3/2(59). -b.125-130.
10. Umarjonov, S.S., Safarov, M.K. (2021). Fahriddin Roziyning “Latoif ul-G‘iyosiyot’ qo‘lyozma asarida aql va e’tiqod masalasining qo‘yilishi va uning diniy falsafiy germeneytik tahlili. *Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural And Social Sciences* 1(5).– B.1045-1049.
11. *Rationalism in Greek philosophy* George Boas Johns Hopkins University Press Published. – Baltimore: USA, 2019. – P. 447.
12. Safarov., M. K., Umarjonov, S.S. (2021). Abu Bakr ar-Roziy etikasida befoyda o‘y surish va ochko‘zlik muhokamasi. *Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural And Social Sciences* 1(5). – B.1045-1049.
13. Умаржонов, С. (2023). Ibn Sinoning “Ishoralar va tanbehlar” asari va Postklassik islom falsafasining boshlanishi. *Scienceproblems. uz*, 3(1), 37-50.
14. Safarov, M., & Umarjonov, S. (2022). Matter of consciousness in the philosophy of ar-Roziy and its current importance. In 3rd International scientific and practical internet conference." *Integration of education, science and business in modern environment: Winter debates* (pp. 135-138).